

ภาษากับอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจ:
กรณีศึกษาเรื่องสั้นของชาติ กอบจิตติ
Language and Economic Ideology:
A Study of Chart Korbjitti's short stories

บัณฑิต ทิพย์เดช^{1*} เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์¹ และ เอี่ยมพร ทิพย์เดช¹
Bandit Thipdet^{1*}, Premvit Vivattanaset¹ and Uamporn Thipdet¹

Received: 27 September 2018 Revised: 14 November 2018 Accepted: 23 November 2018

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจในเรื่องสั้นของชาติ กอบจิตติ โดยใช้แนวคิดอุดมการณ์ของ Althusser และ Gramsci แนวคิดวาทกรรมของ Michel Foucault

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า เรื่องสั้นของชาติ กอบจิตติ ได้ประกอบสร้างอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจ โดยจะเน้นที่ประเด็นความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ และการจัดลำดับชั้นทางสังคมด้วยเศรษฐกิจ ซึ่งอุดมการณ์ด้านเศรษฐกิจในเรื่องสั้นของชาติ กอบจิตติ จะสอดคล้องกับอุดมการณ์หลักในสังคมไทย ในฐานะที่เป็นสังคมเศรษฐกิจแบบทุนนิยม นอกจากนี้ เรื่องสั้นของชาติ กอบจิตติ ยังมีส่วนร่วมกับปฏิบัติการทางวาทกรรมอื่นๆ เพื่อสร้างอุดมการณ์สำหรับการควบคุมคนในสังคม ส่งผลให้เกิดการรื้อถอนอำนาจของรัฐ

คำสำคัญ: อุดมการณ์ วาทกรรม ชาติ กอบจิตติ

¹ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา จังหวัดพะเยา 56000

¹ School of Liberal Arts, University of Phayao, Phayao Province 56000

* Corresponding author e-mail: earth4401457@hotmail.com

Abstract

This research was to study relationship between language and economic ideology in Chart Korbjitti's short stories; through Althusser and Gramsci's conception of ideology, Michel Foucault's conception of Discourse and conception of Semiotics.

The results demonstrated that Chart Korbjitti's short stories have established to constitute economic ideology that focusing on the economic inequality and classification of social class by economy. An Ideology in Chart Korbjitti's short stories according with the principle ideologies of Thai state, such as capitalist ideology. Furthermore Chart Korbjitti's short stories participate with other discursive practices, in order to establish the principle ideologies of the state among people in social, resulting in empowering the state to maintain authority.

Keywords: Ideology, Discourse, Chart Korbjitti

บทนำ

Louis Althusser นักปรัชญาฝรั่งเศสสายมาร์กซิสต์ได้ให้ความหมายของอุดมการณ์ว่า “ระบบความคิดและภาพแทนที่ครอบงำจิตใจของมนุษย์หรือสังคม” (Althusser, 1994, cited in Wolfreys, 2004, p. 102) อุดมการณ์เป็นกระบวนการที่มีพลังวัด สามารถสร้างและผลิตซ้ำได้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2544ข, หน้า 102) Louis Althusser (1986) ยังกล่าวด้วยว่า อุดมการณ์ เป็นกลไกการกำกับดูแลเพื่อรักษาอำนาจ โดยผ่านเครือข่ายสื่อมวลชนและฐานรากทางวัฒนธรรม

คล้ายคลึงกับแนวคิดของ Antonio Gramsci (กาญจนา แก้วเทพ, 2544ก, หน้า 92-93) ที่กล่าวว่า การควบคุมครอบงำทางวัฒนธรรมทำให้วัฒนธรรมและระบบคิดกลายเป็นวัฒนธรรมหลัก จากหลักการดังกล่าว อุดมการณ์ทางสังคม จึงเป็นระบบความคิดและความเชื่อของสมาชิกในสังคม ที่รัฐได้ประกอบสร้างขึ้นเพื่อบังคับครอบงำผ่านรูปแบบของปฏิบัติการต่าง ๆ โดยทำให้ดูเหมือนเป็นธรรมชาติ สมาชิกในสังคมจึงมีความคิดความเชื่อและปฏิบัติตามความต้องการของรัฐ

เมื่อพิจารณาวรรณกรรมในฐานะของวาทกรรมประเภทหนึ่งตามแนวความคิดของ Michel Foucault จะเห็นได้ว่าหลักการดังกล่าวจะช่วยให้เข้าใจถึงความเชื่อมโยงระหว่างวรรณกรรมและอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจ วาทกรรมตามแนวคิดของ Michel Foucault จึงหมายถึงกลุ่มข้อความที่นำเสนอความรู้ชุดใดชุดหนึ่ง ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง (Hall, 1997, p. 44) นอกจากนี้ Michel Foucault ยังได้แสดงให้เห็นว่าวาทกรรมสัมพันธ์กับการใช้อำนาจที่ผู้มีอำนาจได้สร้างชุดวาทกรรมและ

ปฏิบัติการทางวาทกรรมเพื่อให้เกิดการยอมรับในสังคม อีกทั้งยังปิดกั้นอุดมการณ์อื่นที่มีความแตกต่าง. (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร์, 2545, หน้า 24)

เรื่องสั้นจึงเป็นรูปแบบวาทกรรมที่ทรงพลังของผู้มีอำนาจในสังคม หากจะพิจารณาเรื่องสั้นในฐานะวาทกรรม อาจกล่าวได้ว่า เรื่องสั้นเป็นพื้นที่พิเศษที่ไม่มี ความเกี่ยวข้องกับประวัติหรือเจตนาของผู้เขียน ดังนั้น การตีความเรื่องสั้นจึงขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบในข้อความเท่านั้น เช่น โครงสร้างการเล่าเรื่อง การเล่าเรื่อง วิธีการสร้างตัวละคร และผู้เล่าเรื่อง องค์ประกอบเหล่านี้สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบและการใช้ภาษาก็มักจะเชื่อมโยงกับความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชชย์, 2545, หน้า 397-399) ซึ่งมีความสลับซับซ้อน สอดคล้องกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกัน จนทำให้เห็นว่าคุณมการณ์ที่แฝงอยู่ในเรื่องสั้นนั้นเป็นเรื่องปกติธรรมดาหรือเป็นจริงตามธรรมชาติ

อีกทั้งเรื่องสั้นเป็นสื่อที่นำเสนอในรูปแบบของความบันเทิง สื่อในรูปแบบนี้จะให้อารมณ์ความรู้สึกและอยู่ในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ ย่อมได้รับความสนใจจากผู้คน และหากมีการอ้างอิงว่า “เป็นเรื่องจริง” หรือ “มีส่วนจริง” จะมีแนวโน้มได้รับการยอมรับจากประชาชนในสังคมและอาจกลายเป็นความจริงในทัศนะของคนในสังคมไปในที่สุด สิ่งดังกล่าวนี้ทำให้สมาชิกในสังคมมองไม่เห็นว่าเป็นเพียงวาทกรรมของรัฐประเภทหนึ่ง นำไปสู่การซึมซับอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่แฝงอยู่ในเรื่องสั้นได้ง่ายและประพฤติปฏิบัติตนตามแนวอุดมการณ์นั้น โดยไม่รู้ตัวกำลังถูกควบคุมจากกลุ่มอำนาจรัฐในสังคม

ชาติ กอบจิตติ ถือได้ว่าเป็นนักเขียนผู้ประสบความสำเร็จมากที่สุดคนหนึ่งในยุควรรณกรรมร่วมสมัย ด้วยการเป็นนักเขียนคนแรกและคนเดียวที่ได้รับรางวัลซีไรต์ (The S.E.A Write Award) ถึงสองครั้งในปี พ.ศ. 2525 และ 2537 เขาจึงได้รับความสนใจเป็นอย่างมากในหมู่นักอ่าน ซึ่งเท่ากับว่าปฏิบัติการทางวาทกรรมชุดนี้ได้เข้าถึงคนส่วนใหญ่ในสังคมแล้ว และจากการที่ผู้วิจัยได้พิจารณางานเขียนของชาติ กอบจิตติ โดยสังเขป พบว่ามีการสอดแทรกหรือนำเสนอเนื้อหาที่มีความเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ สังคมและความคิดทางการเมืองอยู่หลายเล่ม แต่ละเล่มก็จะมีเรื่องราวที่แตกต่างกันออกไปตามบริบททางสังคมที่แวดล้อมตัวนักเขียนอยู่ ตัวอย่างเช่น “ทางชนะ” ในตอนที่สองของเล่มนี้ มีตัวละคร คือ เด็กชายบัวและครอบครัว รวมไปถึงเพื่อนของเขาที่โรงเรียน ในช่วงเวลาขณะปิดเทอมบัวก็ไม่ได้ไปไหนอยู่แต่บ้านจึงได้เล่นกับน้องสาวจนวันหนึ่งน้องของบัวได้รับบาดเจ็บพ่วงจึงสอนให้เขาไปนำกิ่งไม้มารวมกันหลาย ๆ ครั้งจนไม่สามารถหักได้ สาเหตุที่พ่อของเขาทำเช่นนั้นก็เพราะว่าต้องการที่จะสอนให้พี่น้องกันต้องรักและสามัคคี

เมื่อถึงเวลาเปิดเทอมในห้องเรียนของบัวมีนักเรียนใหม่คนหนึ่งชื่อว่าวิเชียร และพุฒิ วิเชียรเป็นเด็กเรียบร้อยนิสัยดี ส่วนพุฒิมีนิสัยขี้เกียจ ชอบรังแกผู้อื่นจนวันหนึ่งพุฒิได้รังแก วิเชียรและเพื่อน ๆ บัวจึงไปฟ้องคุณครูทำให้พุฒิไม่พอใจ เลยได้ทำร้ายบัวอีกคนหนึ่ง อย่างไรก็ตาม บัว วิเชียร และเพื่อนในห้องรวมตัวกันต่อสู้จนพุฒิไม่ได้ เหมือนกับที่พ่อเคยสอนเรื่อง กิ่งไม้หลาย ๆ อัน เป็นไปได้ว่าชาติ กอบจิตติ กำลังจะสื่อสารผ่านสัญลักษณ์เพื่อปลุกเร้าให้พวก กรรมกรที่รวมตัวกันต่อสู้กับภคินีขี้เมงของพวกนายทุน หนทางที่จะนำไปสู่ทางชนะ ก็คือ ความสามัคคี เรื่องสั้นดังกล่าวถูกตีพิมพ์ขึ้นครั้งแรกในปี 2522 ถ้ามองจากบริบทหลังคม การเมืองขณะนั้นในฐานะที่เป็นปฏิบัติการทางสังคมวัฒนธรรม จะเห็นได้ว่ารัฐสภาเริ่มมีการเปิด โอกาสให้ตัวแทนจากประชาชนเข้าไปทำหน้าที่เป็นผู้แทน ซึ่งในช่วงนี้นักธุรกิจส่วนใหญ่ก็เริ่ม ผันตัวเองเข้าสู่วงการทางการเมืองเพื่อหวังผลทางธุรกิจของตน ประชาชนหรือคนงานก็ ถูกเอาเปรียบจากผู้ที่มิอำนาจหรือกลุ่มนายทุนนักธุรกิจ จากลักษณะดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ชาติ กอบจิตติ ได้ประกอบสร้างอุดมการณ์ความสามัคคี เพื่อที่จะเป็นพลังในการต่อสู้กับ นายทุนและความไม่ยุติธรรม

ในเรื่องสั้นชุดมิติประจำตัว ตอน “ที่นี่เงียบสงบ” ชาติ กอบจิตติ ได้จินตนาการถึงสังคม ในอนาคตที่ถูกรัฐบาลคอมพิวเตอร์เข้ายึดครองและควบคุมเสรีภาพในทุกด้าน แม้แต่การ หัวเราะ ร้องไห้ ก็ต้องถูกเก็บภาษี แต่ก็มีศิลปินคนหนึ่งพยายามกบฏต่อกฎหมายนี้และถูกเก็บ ภาษีจนหมดตัว ไม่มีแม้แต่เสื้อผ้าผืน จนในที่สุดเขาต้องถูกจับขังนอกประเทศ ซึ่งชาติ กอบ จิตติ ได้ประกอบสร้างอุดมการณ์ดังกล่าวจากสภาพสังคมของประเทศที่ถูกปกครองด้วย ระบบเผด็จการ มีการลิดรอนสิทธิของสื่อมวลชนที่ต้องการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง

เรื่องสั้นของชาติ กอบจิตติ มีความสอดคล้องกับอุดมการณ์กระแสหลักที่รัฐสร้างขึ้น ทั้งนี้ผู้เขียนอาจไม่ได้มีเจตนาที่จะสืบทอดอุดมการณ์ของรัฐ แต่เนื่องจากผู้เขียนเป็นสมาชิก ในสังคม ย่อมรับอุดมการณ์ที่รัฐกำหนดให้เป็น “กระแสหลักของสังคม” ผ่านวาทกรรมชุดอื่น ๆ จนกลายเป็นมโนทัศน์ ความคิด ความเชื่อของตน แล้วถ่ายทอดออกมาเป็นเรื่องสั้นหลากหลายแนว

การศึกษาอุดมการณ์ในฐานะสิ่งประกอบสร้างนี้เริ่มเป็นที่ยอมรับในสังคม เนื่องจาก เป็นแนวการศึกษาที่ทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับอุดมการณ์สังคมอย่างลึกซึ้ง มากกว่าการเป็นเพียงภาพสะท้อนซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังเป็นการเสนอมุมมองใหม่และ สร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับทฤษฎีวิเคราะห์วิจารณ์เรื่องสั้นของไทย ผู้วิจัยจึงได้สนใจศึกษา วรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นตามแนวคิดดังกล่าว

วัตถุประสงค์

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจและกระบวนการประกอบสร้างอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจผ่านภาษาในเรื่องสั้นของชาติ กอบจิตติ

ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยสุ่มเก็บตัวอย่างข้อมูลจากเอกสารประเภทเรื่องสั้นของชาติ กอบจิตติ จำนวน 3 เล่ม ได้แก่ ทางชนะ (2522) มีดประจำตัว (2527) และนครไม่เป็นไร (2532)

ผลการศึกษา

เรื่องสั้นของ ชาติ กอบจิตติ ได้ประกอบสร้างอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเด็น ดังต่อไปนี้

ความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ

ความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ คือ ความแตกต่างที่พบได้ในมาตรการต่าง ๆ ของความเป็นอยู่ที่ดีทางเศรษฐกิจระหว่างบุคคลในกลุ่มประชากรหรือระหว่างประเทศ ความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจบางครั้งหมายถึง ความไม่เสมอภาค รายได้ ความเหลื่อมล้ำมั่งคั่งหรือความแตกต่างของความมั่งคั่ง ซึ่งนักเศรษฐศาสตร์ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจในสามด้าน ได้แก่ ความมั่งคั่ง รายได้ และการบริโภค ซึ่งปัญหาความไม่เท่าเทียมทางเศรษฐกิจมีความเกี่ยวข้องกับความไม่เท่าเทียมกันของโอกาส ดังตัวอย่างนี้

ครอบครัวของโต่งและพิทยา มีฐานะแตกต่างกัน ซึ่งเหตุการณ์ในเรื่องได้กล่าวถึงประเด็นของโต่งที่อยากได้ตุ๊กตา แต่พ่อแม่ไม่มีเงินพอที่จะซื้อให้ อีกทั้งยังมีหลายสิ่งจำเป็นที่จะต้องซื้อ อาทิ ชุดนักเรียนของโต่ง จึงได้พูดปลอบใจไปว่า

โต่งเดินกลับบ้านพร้อมพ่อ ในมือเขามีถุงกระดาษใบใหญ่ที่พ่อส่งให้ตอนขึ้นจากเรือ

โต่งซุ่มขึ้นให้พิทยาดูขณะเดินผ่าน วันนั้นโต่งไม่ได้ไปหาพิทยา และไม่ได้เอาตุ๊กตาตัวที่คุยไว้ไปอวด ก่อนนอนแม่ปลอบโต่งว่า “ของเล่นอย่างนั้นเล่นไม่กี่วันก็เสีย ไม่เห็นมีประโยชน์อะไร ลูขุดนักเรียนที่พ่อซื้อให้ก็ไม่ได้อะ” แม่บอกถึงเหตุผลหลายอย่างเขาจึงค่อยคลายเรื่องตุ๊กตาไป

...นางนึกถึงค่าขนม ค่าสมุดหนังสือ และเรื่องอื่นๆ นางจะต้องตื่นเช้าอีก
หน่อยเพื่อจะได้มีเวลาไปส่งลูก แล้วพายเรือไปนาเกลือ บางทีนางอาจ
ต้องเว้นการใส่บาตรในตอนเช้าไป...

(ทางชนะ, 2522, หน้า 32)

จากตัวอย่างจะเห็นว่า ช่องว่างระหว่างฐานะของทั้งสองคนมีความต่างกัน
ซึ่งตัวแทนของคนจนอย่างไฉ่ สู้ญเสียโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงิน และช่องทางการซื้อ
สินค้า อีกทั้งยังถูกบีบให้เหลือทางเลือกในการซื้อสินค้าที่จำเป็นมากที่สุดเท่านั้น

นอกจากนี้ ยังมีการใช้สัญลักษณ์ในการเปรียบเทียบระหว่างคนรวยกับคนจน
ผ่านฉากการเดินทางไปโรงเรียนของไฉ่กับพิทยาที่มีความแตกต่างกันมาก ดังตัวอย่าง

นางพายเรือลำนั้นทวนน้ำขึ้นไปตามลำคลอง ไฉ่นั่งอยู่กลางลำโดยหัน
หลังให้หัวเรือ...

...ไฉ่เห็นเรือลำหนึ่งแล่นมาทางเบื้องหลังแม่แต่ไกล เขาจำได้ว่าเป็นเรือ
บ้านน้ำทิพย์

เรือลำนั้นใกล้เข้ามาด้วยความเร็วของเครื่องยนต์ติดท้ายเรือ เด็กที่แต่ง
ชุดนักเรียน

นั่งอยู่หัวเรือคือพิทยานั่นเอง ขณะที่เรือของน้ำทิพย์กำลังแซงขึ้นไป

นางเบาเครื่องแล้วยิ้มให้กับแม่ของไฉ่ เรือลำนั้นแล่นผ่านไป ทิ้งไว้แต่

ร่องรอยของน้ำที่ถูกแหวกออกอยู่เบื้องหลังเป็นระลอก

(ทางชนะ, 2522, หน้า 37)

ตัวอย่างนี้ได้ใช้ฉากพายเรือทวนน้ำของคนจนแทนความลำบากและเชิงซ้ำในการต่อสู้
อีกทั้งการนั่งหันหลังให้หัวเรือของไฉ่ ยังเป็นสัญลักษณ์แทนการยอมจำนนและหันหลังให้กับ
การแข่งขันทางเศรษฐกิจ ซึ่งไม่มีทางที่จะเอาชนะคนรวยที่มีความสะดวกสบายและรวดเร็ว
มากกว่า

ความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ ยังนำไปสู่ความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรที่
มากขึ้น ดังปรากฏในตัวอย่างเรื่อง “สายสร้อย” ที่กล่าวถึงการตัดสินใจเพื่อแลกกับการเข้า
เรียน รต. ซึ่งสินบงดังกล่าวจะต้องมีคุณค่าและปริมาณที่มากพอเมื่อเทียบกับสิ่งที่ครูเคยได้รับ
มาก่อน ดังสถานการณ์ต่อไปนี้

“แล้วมึงจะทำทำไหน?”

“เส้นก๋วยจั๊บไงล่ะ ไม่ใช่ก๋วยจั๊บธรรมดาเนาะ ก๋วยจั๊บทองชะด้วย มึงเคยเห็นไหม?”

“เส้นใคร?” พิทยาถามรื้อนรณ

“หนิติง หนิติเรานี้แหละ” วัฒน์หยุดมองหน้าพิทยาแล้วพูดต่อ “ปีที่แล้วพี่กูก็จะตก พ่อกูให้ไปชวนหนิติมากินเหล้าที่บ้าน ตอนกลับพ่อกูว่า ‘ครูเอาพระนี่ไปห้อยคอปลอกของคัสสิ’ ที่จริงพระนะไม่ได้ช่วยเท่าไรหรอก แต่สร้อยทองที่ห้อยพระลช่วยพี่กูไว้ หกสิบแปดเปอร์เซ็นต์สบายไป ตอนนี่เรียนปรออยู่กรุงเทพฯ แล้ว”

“จริงหรือวะ แล้วกูมีทางไหม?”

“ทางนะมี ถ้ามีทอง”

(ทางชนะ, 2522, หน้า 73)

ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน ยังปรากฏให้เห็นในเรื่องสั้น “ฝันกลางแดด” ที่กล่าวถึงความสามารถในการกักตุนสินค้าของนายทุนเพื่อสร้างกลไกการตลาดของตัวสินค้าให้เหมาะสมสำหรับกับปริมาณและความสามารถในการบริโภค อีกทั้งยังเป็นการเก็งกำไรให้สินค้าไปในตัวอีกด้วย ดังตัวอย่าง

“ถ้าเกิดเราต้องการกินกันมาก ๆ เช้า เพราะต่างคนต่างคิดว่ามันถูกใช้ใหม่ พวกพ่อค้าเขาก็กักตุนไว้อีก กักไว้ให้เราหิวกันมาก ๆ แล้วค่อยเอาออกมาขาย ราคามันก็คงไม่ต่ำแบบเชิงว่า!”

“แต่หญ้านี้มันมีเยอะนี่ ราคามันต้องถูกกว่าอยู่แล้ว”

“มีเยอะนักหรือะ มีเยอะนักเขาก็เผาทิ้งเสียบ้างก็ได้ ให้มันเหลือหน่อย ๆ

เชิงไม่เคยรู้เรื่องที่เขาเอาลูกไก่ไปทิ้งทะเลหรือะ

เพราะมันมีเยอะไป เขากลั้วราคาไก่อมันจะถูก...”

(มีตประจักษ์, 2527, หน้า 149)

เมื่อพิจารณาบริบทของสังคมไทย ปัญหาความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมานานแล้ว และกำลังรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ เพราะนักการเมือง นายทุน ต่างสมรู้ร่วมคิดใช้อำนาจรัฐในการสร้างเงินและใช้เงินในการสร้างอำนาจรัฐเพื่อให้ตนเองมั่งคั่งที่สุด ยิ่งทำให้

เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างความร่ำรวยกับความยากจนมากขึ้น อีกทั้งยังเอื้อประโยชน์แก่กัน จนมีอิทธิพลและความมั่งคั่งมากขึ้นเป็นเงาตามตัว

ความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ ยังนำไปสู่ปัญหาของสังคมไทยอีกหลายด้าน ทั้งในเรื่องความไม่เป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรม ความเอาัดเอาเปรียบทางสังคม ประชาชนจึงไม่สามารถพึ่งพาตัวเองได้ จนต้องหันหน้ามาพึ่งพา "ระบบอุปถัมภ์" เพื่อที่จะมีชีวิตรอดจากการถูกลั่นแกล้งด้วยการพึ่งใบบุญผู้มีอิทธิพลและนักการเมืองท้องถิ่น ส่วนผู้มีอิทธิพลและนักการเมืองท้องถิ่นก็ต้องพึ่งพานักการเมืองระดับภูมิภาค นักการเมืองระดับภูมิภาคก็ต้องพึ่งพานักการเมืองระดับชาติเป็นลำดับขึ้นไป ดังตัวอย่างตอนหนึ่งใน "มิดประจำตัว" ที่ได้สร้างสถานการณ์ให้คนรับใช้ (ผู้ให้บริการ) ต้องพินอบพิเทาต่อผู้ใช้บริการ เพื่อป้องกันการถูกทำร้าย

ผมเรียกคนรับใช้ประจำโต๊ะกลับมาปลดผ้ากันเปื้อน ซึ่งเปรอะเลื้อยออกจากตัว

เขาลนลานมาพินอบยิ่งกว่าเดิม ภาพที่เห็นคงทำให้เขาตกใจ และคงสอนให้เขา

เชื่อฟังผมเป็นอย่างดีทีเดียว ถ้าเขาไม่อยากเป็นอย่างร่างที่ถูกรุม

(มิดประจำตัว, 2527 หน้า 195)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าการเปรียบเทียบผู้ใช้บริการเป็นผู้ทรงอิทธิพล ที่ออกคำสั่งให้คนรับใช้ซึ่งเปรียบเหมือนประชาชนที่ไม่สามารถพึ่งพาตัวเองได้ จนต้องหันหน้ามาพึ่งพา "ระบบอุปถัมภ์" เพื่อที่จะมีชีวิตรอดจากการถูกลั่นแกล้งด้วยการพึ่งใบบุญผู้มีอิทธิพลและนักการเมืองท้องถิ่น

การจัดลำดับชนชั้นทางสังคมด้วยเศรษฐกิจ

การจัดลำดับชนชั้นทางสังคมมักจะวัดกันที่รายได้ และสถานะทางสังคม ซึ่งคนที่มีลำดับชั้นที่ต่ำกว่าจะตกเป็นฝ่ายถูกเอาัดเอาเปรียบ ดังตัวอย่างเรื่อง "ทางชนะ" ตัวละครคือ เด็กชายบัวและครอบครัว รวมไปถึงเพื่อนของเขาที่โรงเรียน ในช่วงเวลาขณะปิดเทอมบัวก็ไม่ได้ไปไหนอยู่แต่บ้านจึงได้เล่นกับน้องสาวจนวันหนึ่งน้องของบัวได้รับบาดเจ็บ พ่อจึงให้เขาไปนำกิ่งไม้ที่ละกึ่งมาหัก เด็กชายบัวสามารถหักได้อย่างง่ายดาย แต่เมื่อพ่อให้นำกิ่งไม้หลาย ๆ กิ่งมารวมกัน บัวก็ไม่สามารถหักได้ สาเหตุที่พ่อของเขาให้ทำเช่นนั้นก็เพราะว่าต้องการที่จะสอนให้พี่น้องกันต้องรักและสามัคคี

...พ่อเขาเอาไม้ไผ่ลับเป็นท่อน ๆ ให้เท่ากัน แล้วส่งอันหนึ่งให้บัวลองหักดู
เมื่อบัวหักมันลงได้พ่อจึงรวมขึ้น จากสอง เป็นสามเป็นสี่เป็นห้า
จนกระทั่งบัวไม่มีแรงหักลงได้ แม้จะพยายามเต็มที่แล้วก็ตาม
“ดูอย่างไม้ไผ่ถ้าอันเดียวก็หักได้ง่าย แต่ถ้ารวมกันเยอะ ๆ ก็หักไม่ไหว”
พ่อเขาพูดขึ้น
“พี่น้องกันต้องรวมกันได้ สามัคคีกัน ใครเขามารังแกจะได้ช่วยกัน...”

(ทางชนะ, 2522, หน้า 47)

ประเด็นการสอนให้หักกิ่งไม้หลาย ๆ กิ่งของพ่อ หากพิจารณาในแง่สัญลักษณ์
อาจกล่าวได้ว่าชาติ กอบจิตติ กำลังจะสื่อสารผ่านสัญลักษณ์กิ่งไม้ว่าเป็นกลุ่มกรรมาชีพ
ที่จะต้องรวมตัวกันต่อสู้กับการกดขี่ข่มเหงของชนชั้นนายทุน และหนทางที่จะนำไปสู่ทางชนะ
ได้ ก็คือ ความสามัคคี ซึ่งเรื่องสั้นดังกล่าวถูกตีพิมพ์ขึ้นครั้งแรกในปี 2522 หากมองจาก
บริบทหลังคมการเมืองขณะนั้นในฐานะที่เป็นปฏิบัติการทางสังคมนิยมจะเห็นได้ว่า
รัฐสภาเริ่มมีการเปิดโอกาสให้ตัวแทนจากประชาชนเข้าไปทำหน้าที่เป็นผู้แทน

ในช่วงนั้นนักธุรกิจส่วนใหญ่ก็เริ่มผันตัวเองเข้าสู่วงการทางการเมืองเพื่อหวังผลทาง
ธุรกิจของตน ประชาชนหรือคนงานก็ถูกเอาเปรียบจากชนชั้นผู้ที่มีอำนาจหรือกลุ่มนายทุนนัก
ธุรกิจ จากลักษณะดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ชาติ กอบจิตติ ได้ประกอบสร้างอุดมการณ์ความ
สามัคคี เพื่อที่จะเป็นพลังในการต่อสู้กับนายทุนและความไม่ยุติธรรม

เรื่อง “เสมียนพี่น้อง” ใน “ทางชนะ” ได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามของลุงชั้นใน
การปกป้องเรือทรายไม่ให้ได้รับความเสียหายจากการกระแทกกับเรือลำอื่น จนทำให้ได้รับ
บาดเจ็บ เป็นเหตุให้ถูกบริษัทให้ออกจากงาน และนายจ้างก็มิได้รับผิดชอบเท่าที่ควร
ดังตัวอย่าง

“ส่วนเรื่อนั้นก็ต้องหาคนอื่นมารับผิดชอบใหม่ เพราะนายชั้นคงไปเรือ
ไม่ได้อีกแล้ว เห็นว่าเขาต้องตัดตีนออกใช้ไหม?”

“จ๊ะ” นางกัมหนำรับคำเบา ๆ พยายามรวบรวมความกล้าเพื่อพูดในสิ่ง
ที่อยากพูดออกไป

“เรื่องเงินทำขวัญนั้นขอสักห้าพันไม่ได้หรือถ้าแก่?” นางรู้สึกโล่งที่พูด
ออกมาได้

“ที่จริงทางเราจะไม่ให้เลยก็ได้ เพราะไม่ใช่ความคิดของเรา เรื่องมันเกิด เพราะความประมาท แต่ที่นี้เห็นว่า นายซันเป็นคนดีก็อยากช่วยเหลือ”
เขาเคาะปากกาทับกระดาษ
“เอาอย่างนี้แล้วกัน จะขอเพิ่มกับทางบริษัทเขาให้เป็นสองพันห้า
มากกว่านี้คงไม่ไหว
ไหนจะค่ารักษาอีกล่ะ”

(ทางชนะ, 2522, หน้า 108)

ในเรื่อง “ผลตอบแทน” แสดงให้เห็นถึงการจัดลำดับชั้นทางสังคมผ่านตัวละคร “กิมฮวย” ที่ถูกปิดกั้นโอกาสในการไม่ให้เข้าถึงสิทธิ์ต่าง ๆ ทางสังคม ด้วยความพิกการที่มีมาแต่กำเนิด ดังตัวอย่าง

“ลำพังเกิดมาเป็นคนพิกการก็แย่เพียงพออยู่แล้ว เพราะเนื่องจากบ่น
หลังของเธอนั้นมันคอยกีดกันตัดสิทธิ์ต่าง ๆ ที่ควรได้รับ ให้ขาด
ออกไป กิมฮวยไม่ได้เรียนหนังสือเหมือนพี่น้องเพราะเนื่องจากบ่นหลัง
ของเธอ กิมฮวยไม่ได้เที่ยวดูหนังดูละคร เพราะความอายของเธอ
กิมฮวยไม่มีแฟน ไม่มีผัว เพราะมีภูเขานี้ออกอยู่บนหลัง...”

(มีดประจำตัว, 2527, หน้า 43)

ระบบทุนนิยมได้ทำให้นายทุนกลายเป็นชนชั้นผู้มั่งคั่งอยู่ในมือ และพร้อมที่จะ
แสดงอำนาจที่เหนือกว่าต่อชนชั้นล่าง ระบบทุนนิยมใช้ความได้เปรียบในการเข้าถึงทรัพยากร
ของนายทุน ทำให้นายทุนมีสิทธิ์ที่จะใช้ “มีดประจำตัว” ในการเฉือนเอาผลประโยชน์ได้
มากกว่า ขณะที่ชนชั้นล่างไม่มีสิทธิ์ไม่มีเสียงพอที่จะแสดงความคิดเห็นใด ดังตัวอย่าง

“เขาได้รับอนุญาตให้มีสิทธิ์มีดประจำตัวได้ซึ่งน้อยคนนักที่จะได้รับ
โอกาสเช่นนี้ ถ้าเทียบกับพลเมืองที่มีทั้งหมดในเมืองของเรา เราเป็น
เพียงกลุ่มคนหยิบมือเดียวที่มีสิทธิ์มีดประจำตัว ที่เหลือออกนั้นเป็น
มนุษย์ชั้นต่ำ”

(มีดประจำตัว, 2527, หน้า 183)

นอกจากนี้ ในเรื่อง “มิดประจำตัว” ก็ได้ย้ำให้เห็นถึงความเสียเปรียบของชนชั้นล่างผ่านสัญลักษณ์ของเหยื่อผู้เคราะห์ร้ายที่หมดหนทางในการต่อสู้ ดังตัวอย่าง

“ร่างของชายคนหนึ่งนอนอยู่บนเตียงโลหะกำลังถูกเข็นเข้ามา ร่างกายของเขาไม่มีอะไรปกปิดนอกจากปลอกเหล็กที่ยึดไว้ตรงกลางลำตัว แขน ขา ส่วนหัวถูกคลุมด้วยกลองโลหะสีเหลืองมาถึงคอ ยึดติดกับเตียง ไม่มีใครเห็นหน้าเขา ไม่มีใครรู้ว่าเขาเป็นใคร เพียงแรกผ่านไปเพียงสองผ่านไป ทุกสิ่งคล้ายกับเตียงแรก...”

(มิดประจำตัว, 2527, หน้า 191)

ตัวอย่างใน “นครไม่เป็นไร” ได้ตอกย้ำให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เรื่องของตำแหน่งชนชั้นหรืออำนาจที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือวัดระดับความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรบางอย่างและบางสถานที่เท่านั้น ตัวละครได้เปรียบเทียบให้เห็นว่าการอยู่ในตำแหน่งชนชั้นที่สูงหรือมีอำนาจมากมายย่อมต้องมีความอดทนสูงขึ้นไปด้วย

...ท่านแม่ทัพไม่สามารถนำศักดิ์ศรีอันทรงเกียรติของท่าน มาแลกกับอาการท้อเสียที่เกิดขึ้นกับท่านในครั้งนี้ได้ ท่านจึงจำต้องพินทนเพียงเพราะเกรงว่าศักดิ์ศรีและความศรัทธา ที่ผู้ใต้บังคับบัญชามีต่อท่านจะต้องเสื่อมลง
...และยามนี้ ท่านแม่ทัพอยากเป็นคนธรรมดาเหลือเกิน อยากเป็นมากกว่าทุกคนในที่นี้ก็ได้ ท่านแม่ทัพรำพึงอยู่ในใจว่า คนเรานั้น ถึงเวลาต้องเสียขึ้นมา ก็เป็นคนธรรมดา ๆ คนหนึ่งเท่านั้นเอง ไม่ได้ยิ่งใหญ่ไปกว่าเขาอื่นเลย...

(นครไม่เป็นไร, 2532, หน้า 75 – 78)

การจัดลำดับชนชั้นทางสังคมด้วยเศรษฐกิจที่กล่าวมาข้างต้น หากพิจารณาในบริบทของสังคมไทยจะเห็นว่า ไม่ได้มีกฎเกณฑ์ที่ตายตัวแน่นอน เพราะสังคมไทยเป็นสังคมเปิดทุกคนสามารถที่จะเลื่อนชั้นเลื่อนตำแหน่งให้สูงขึ้น หรือถูกเลื่อนไปทางที่ต่ำลงได้ เช่น ขาวนาขาวไร่ ก็ไม่จำเป็นต้องเป็นขาวนา ขาวไร่ตลอดไป หากมีความรู้ความสามารถก็อาจเลื่อนเป็นผู้แทนราษฎร ปลัด รัฐมนตรี เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันคนที่มิตำแหน่งสูงก็ไม่จำเป็นต้อง

อยู่ในระดับสูงอยู่อย่างนั้นตลอดไปเช่นกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทางเลือกมุมมองในการนำเสนอ ตัวอย่างเช่น การจัดวางตัวละครที่เป็นชนชั้นล่าง มักจะถูกนำเสนอภาพของผู้ประกอบอาชีพที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้มากเท่าที่ควร และถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มผู้ถูกกระทำเสมอ

อภิปราย และสรุปผล

การที่ตัวนักเขียนได้รับรางวัลซีไรต์จากสถาบันทางวรรณกรรมซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในสังคมวงกว้าง ปฏิบัติการทางวาทกรรมที่เกิดขึ้นกับงานเขียนแต่ละชิ้น จึงเป็นการสื่อสารกับคนจำนวนมากในสังคม ซึ่งเรื่องสั้นของชาติ กอบจิตติ ที่เป็นตัวอย่างในการศึกษา ก็ได้สะท้อนให้เห็นสภาพเศรษฐกิจของสังคมไทย และหากพิจารณาบริบททางสังคมของไทยควบคู่ไปด้วยแล้ว จะเห็นได้ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในสังคมก็เป็นภาพเดียวกันกับสิ่งที่เกิดในเรื่องสั้น การตอกย้ำนำเสนอภาพนี้ผ่านปฏิบัติการทางวาทกรรมซ้ำ ๆ ยิ่งทำให้อุดมการณ์ดังกล่าวถูกเผยแพร่ได้กว้างไกล อีกทั้งยังมีผลต่อความรับรู้ของคนหมู่มาก จนนำไปสู่การควบคุมและครอบงำความคิดของคนได้

ตัวอย่างเรื่องสั้นของชาติ กอบจิตติ ที่นำมาวิเคราะห์นั้น ได้แสดงให้เห็นประเด็นเกี่ยวกับเศรษฐกิจที่สำคัญประการหนึ่งว่า มนุษย์มีความพยายามที่จ้องจะเอาเปรียบแย่งชิงผลประโยชน์กันอยู่ตลอดเวลาโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องทางศีลธรรมและกฎหมาย ผู้ที่เข้าไปทรัพยากรได้มากกว่า มักจะมีอำนาจความได้เปรียบมากกว่า อีกทั้งยังพร้อมที่จะฉกฉวยเอาประโยชน์จากคนที่อ่อนด้อยกว่า ดังนั้น ประเด็นความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจและการจัดลำดับชนชั้นทางสังคมด้วยเศรษฐกิจ จึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นควบคู่กัน เพราะเมื่อใดก็ตามที่มีการแข่งขันในระบบเศรษฐกิจ เมื่อนั้นก็จะมีการแข่งขันเกิดขึ้น โดยเฉพาะสังคมที่ใช้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมก็จะมีคามเข้มข้นของการแข่งขันและการขยายต่างความสัมพันธ์ของชนชั้นต่าง ๆ ให้ไกลออกไป

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2544ก). *ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา*. กรุงเทพฯ: เอดิชั่น เพรสโปรดักส์ จำกัด.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2544ข). *การศึกษาสื่อมวลชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2545). *วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น*. กรุงเทพฯ: Research and Development Center.
- ชาติ กอบจิตติ. (2522). *ทางชนะ*. กรุงเทพฯ: คนวรรณกรรม.
- ชาติ กอบจิตติ. (2527). *มีดประจำตัว*. กรุงเทพฯ: คนวรรณกรรม.
- ชาติ กอบจิตติ. (2532). *นครไม่เป็นไร*. กรุงเทพฯ: คนวรรณกรรม.
- ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช. (2545). *อ่าน (ไม่) เขาเรื่อง*. กรุงเทพฯ: ขอบฟ้า.
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. London, England: Thousand Oaks.
- Wolfe, J. (2004). *Critical keywords in literary and cultural theory*. Basingstoke, England: Palgrave Macmillan.